
MODULE "BULGARIAN LANGUAGE AS SECOND" LANGUAGE IN CURRICULAR TRAINING PROGRAMS FUNCTIONING ABROAD

Anna Georgieva

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria, georgieva76@abv.bg

Abstract: The article presents the curriculum included in the module "Bulgarian as a Second " language in the Curricula for Bulgarian Language and Literature, organized abroad "from the first to the fourth grade. In these programs the language competence is defined in the degrees of the Pan-European Language Framework - A, B, C. Bulgarian language education outside Bulgaria is realized 3 hours a week in Bulgarian Sunday schools. The aim is for Bulgarian students abroad to master their mother tongue on a comparable level to that of their peers, the learners in Bulgaria. At the end of the fourth grade, the Bulgarians abroad are expected to reach level A2.2. of fluency in Bulgarian language of the Pan-European Language Framework.

Keywords: education, Bulgarian language as second language, Bulgarian Sunday schools abroad

МОДУЛ „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ВТОРИ“ ЕЗИК В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА ОБУЧЕНИЕ, РЕАЛИЗИРАЩО СЕ В ЧУЖБИНА**Анна Георгиева,**

Софийски университет „Свети Климент Охридски“, e-mail: georgieva76@abv.bg

Анотация: В статията се представя учебното съдържание, включено в модула „български език като втори“ език в „Учебните програми по български език и литература за обучение, организирано в чужбина“ от първи до четвърти клас. В тези програми езиковата компетентност е определена в степените от Общоевропейската езикова рамка – А, В, С. Обучението по български език извън пределите на България се реализира с 3 часа седмично в български неделни училища. Целта е българските ученици в чужбина да овладеят родния си език на съпоставимо ниво с това на връстниците си, обучаващите се в България. В края на четвърти клас се очаква българчетата в чужбина да постигнат ниво А2.2. на владеене на български език по Общоевропейската езикова рамка.

Ключови думи: обучение, български език като втори език, български училища в чужбина

УВОД

За обучението по български език на децата на български граждани, продължително пребиваващи или емигрирала в чужбина, от Министерство на образованието и науката в България са приети единни „Учебни програми по български език и литература за обучение, организирано в чужбина“ [1, 2, 3, 4]. Това обучение се реализира със 108-120 учебни часа, предимно в български неделни училища и занятията се провеждат един път седмично след часовете в училището на съответната страна или в почивните дни. Това обучение по български език се осъществява в чуждоезикова среда и с двойно по-нисък хорариум от часове, спрямо седемте часа седмично за обучение по български език и литература в училищата в България.

За да могат учениците да продължат обучението си при завръщане в България, то в „Учебните програми по български език и литература за обучение, организирано в чужбина“ е заложен аналогичен по съдържание и обем от лингвистична информация, знания за правописа и граматиката на българския език, каквото е учебното съдържание в програмите по български език и литература за общообразователна подготовка за съответния клас в училищата в България [5, 6, 7, 8].

Нов момент в програмите за обучение в чужбина е включването на допълнителен модул „Български език като втори“. Вложеното в него учебно съдържание е представено в таблица 1, като се посочва на кое равнище от Общоевропейската езикова рамка следва да бъде формирана езиковата компетентност на учениците от първи до четвърти клас.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В „Методическото ръководство за работа с учебни програми по български език и литература, компонент „Български език“, за обучението, организирано в чужбина“ [9] се подчертава, че в модула „Български като втори език“ се усвоява прагматичният аспект на езиковата категория, свързан с:

образуване и автоматизиране на формите; с усвояване на спецификите в употребата; с осмисляне на приликите/разликите между употребата и формите на езиковата единица в българския език и езика на съответната страна [9].

Точно това изискване – да се посочват аналозите, приликите и различията в граматиката и синтаксиса между българския език и езика на съответната страна, предполага, че учителите в българското неделно училище следва в достатъчно добра степен да владеят граматическите правила в български език и в езика на страната, в която в момента живеят. Съставителите на учебниците по български език за обучение, реализиращо се в чужбина, следва да опитат в методическите бележки в книгата за учителя да маркират такива основни пунктове на аналогии и различия с граматиката на по-популярните чужди езици, и на тези на държавите, в които пребивават повече българи.

В учебните програми по български език и литература за обучение в чужбина в модула „Български език“ акцентът е върху овладяване на лингвистичния терминологичен апарат, свързан с усвояване на нови понятия. С оглед спецификата на обучаваните ученици програмите са структурирани така, че почти всяка езикова категория се представя и в двата модула. Така се спазва принципът на лингвистичната прогресия - езиковата единица да се изучава постъпателно чрез усвояване на различните ѝ аспекти: теоретичен и прагматичен. Подходите при представяне на една езикова единица в новите учебни програми са два: а) Въвежда се в модула „Български език“, а се доразвива в модула „Български език като втори език“ или б) Въвежда се в модула „Български език като втори език“, а се доразвива в модула „Български език“ [9].

Най-голяма трудност ще представлява обучението по български език в чуждоезикова среда при първокласниците, за които родният им български език е непознат или частично го владеят в устна форма, а и не могат да се използват уменията им за четене и писане, защото тепърва ще се формират чрез обучение по програмите в българското неделно училище.

В учебната програма за първи клас е посочено, че „основна цел на езиковото обучение е овладяването на езикова компетентност, реализирана в практическата езикова дейност и речевата комуникация на първокласниците“, което ще се изразява във: „овладяване на обобщена представа за звука и буквата като елементи на фонетичната и графичната система на българския език“, както и „овладяване на основни умения за правилна артикулация на фонемните варианти в различни позиции и спазване на правоговорни норми“ [1].

В обучението по български език в чуждоезикова среда в първи клас съществена трудност представлява асоциирането на графичните белези (букви) с различна звукова стойност в азбуката на кирилица и в латинската азбука или на тази, използвана в съответната страна (пример а, в, с, н, w, v). По различен начин се формира механизмът за четене, защото той в голяма степен е обвързан с граматически правила. В българския език има фонологична азбука, правописните правила са свързани със звукове (правопис на гласни и на съгласни звукове в определени позиции), има почти пълно съответствие между звук и буква, като всеки звук се отразява само с една буква (с изключение на буквите - ю, я, щ, ъ и буквосъчетанията - дж, дз.). Затова при четене и писане се разпознава и изговаря/изписва всеки звук/буква в думата. Докато в езици с традиционен правопис (немски, английски, френски), думата се чете глобално и не се произнасят всички звукове, респективно – правописът се запомня и той не винаги съответства на звуковата стойност на думата, защото в тези езици един звук може да се отразява с няколко варианта на буквени комбинации (френски – *beaucoeur* – [буку] - много).

По съвършено различен начин се формират уменията за четене и писане в езика на страната, в която живеят българските деца, а в съботно-неделното българско училище ще овладяват нов коренно различен начин за четене и писане в българския език.

В първи клас в модула „Български език“ децата тепърва се ограмотяват - запознават се със звуковете и буквите – печатни и ръкописни, главни и малки, все още не са формирани и следователно не могат да се използват уменията им за самостоятелно четене и писане в обучението в модула „български език като втори“ език. Затова той по-скоро ще се реализира като изпреварващ устен комуникативен курс за овладяване на базисен набор от лексика на български език, за разбиране и изпълняване на инструкции, давани от учителя. Както се вижда от представеното в таблица 1 съдържание за модула „български език като втори“, в първи клас детето следва да може да представя най-близкото си обкръжение и да използва лични местоимения и форми на спомагателния глагол *съм*, като и глаголите *имам-нямам*; да съставя въпросителни изречения и да знае думите за назоваване на различни националности. В края на обучението си по български език и в двата модула първокласниците следва да са постигнали комуникативна компетентност на български език на равнище А1.1. от Общоевропейската езикова рамка [1].

Във втори клас познанията на учениците по български език се разширяват като вече се предвижда те да се запознаят с предлози за време и място, с членуване на съществителните имена и с бройната им форма, с формите за бъдеще и минало време на глагола „съм“ [2]. Въз основа на натрупания езиков опит и знания от обучението по български език в края на втори клас се очаква учениците да достигнат езикова компетентност на равнище А1.2. от Европейската езикова рамка.

И в трети клас се усъвършенстват уменията на учениците да говорят и четат правилно и изразително, да пишат грамотно и четливо на български език. В модула „български език като втори“ език се овладяват и се задълбочават знанията на третокласниците за граматиката на българския език - частите на речта (лични местоимения – притежателни, възвратни; спомагателен глагол *съм* и окончания на глагола за сегашно време; съществително име – мъжколични форми и заместващи притежателни местоимения; прилагателно име – членуване и степенуване; числително име), за видовете морфемии (представка, корен), за видовете изречения по цел на изказване (подбудително и възклицателно); за прякото и преносното значение на думата, синонимите; видовете учебни речници – синонимен; за някои правоговорни, правописни, пунктуационни и граматически норми [3]. Акцентира се върху звуковете като особености на правописа и правоговора на гласните и съгласните звукове в различни фонетични позиции, което е в основата на редица правописни правила в българския език.

В трети клас продължават да се усъвършенстват комуникативно-речевите умения за създаване на собствен текст с помощта на учителя по преживяна случка и по словесна опора. Очаква се, че учениците ще могат да продуцират собствен монологичен текст на български език в устна и в писмена форма. В края на трети клас се изисква постигане на езикова компетентност на български език до равнище А2.1. от Европейската езикова рамка.

В учебната програма за четвърти клас продължава изграждането на представи и знания за спецификата на звуковете - твърди и меки съгласни звукове и фонетичните им промени в потока на речта, особеностите на правописа и правоговора на гласните и съгласните звукове в различни фонетични позиции. Изучават се части на речта - числително име, определителен член, прилагателно име, притежателно местоимение, вид на глагола, време на глагола – сегашно, минало и бъдеще. От синтаксиса се застъпват - просто и сложно изречение по състав, сказуемо, умения за редактиране [4].

В програмата за четвърти клас се въвеждат формите за минало свършено и минало несвършено време на глаголите, както и формите с *да*-конструкция. Открояват се различията при образуване на формите за минало свършено време на глаголи, които в първо лице, сегашно време завършват на *-М* или на *-Я* (*ходя, говоря, работя, нося, слушам, гледам, обядвам, вечерям*) и може да се изведе като общо правило, че формите им за минало свършено време, ще завършват на *-ИХ* и на *-АХ*. В края на четвърти клас, което е и завършване на начален етап от основно образование, учениците следва да постигнат равнище на владеене на български език до ниво А2.2. по Европейската езикова рамка.

В следващата таблица №1 са цитирани точните формулировки на заложените в модула „български език като втори“ в учебните програми по български език от първи до четвърти клас за обучение, организирано в чужбина.

Таблица 1. Учебно съдържание, включено в модула „Български език като втори език“ в „Учебните програми по български език и литература за обучение, организирано в чужбина“ от първи до четвърти клас [1, 2, 3, 4] 2018г.

Езиково обучение – модул „Български език като втори език“	Компетентности и очаквани резултати от обучението
Първи клас – ниво А1.1. [1]	
Лични местоимения – именни форми	Знае формите за лице и число на местоименията – <i>аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те</i> . Използва правилно личните местоимения - <i>аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те</i> . Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на личните местоимения в български език и в езика на съответната страна.
Глаголът съм – сегашно време	Знае спрежението на глагола <i>съм</i> . Образува отрицателните и въпросителните форми на глагола <i>съм</i> . Използва глаголът <i>съм</i> в изречения. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на глаголът <i>съм</i> в български език и в езика на съответната страна.

Съществително име – род и число	<p>Познава формалните признаци за определяне рода на съществителното име. Знае някои изключения за определяне на рода според формални признаци (една пролет, една вечер, един баща, един дядо). Образува множествено число според рода и формата на съществителното име. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на съществителното име в български език и в езика на съответната страна.</p>
Глаголите има и ням – сегашно време	<p>Спряга глаголите <i>има</i> и <i>ням</i>. Използва глаголите <i>има</i> и <i>ням</i> в изречения. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на глаголите <i>има</i> и <i>ням</i> в български език и в езика на съответната страна.</p>
Въпросителни изречения с частиците – ли , нали	<p>Съставя въпросителни изречения с частиците <i>ли</i>, <i>нали</i>. Използва в кратък диалог изречения с двете частици. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на частиците <i>ли</i>, <i>нали</i> в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Въпросителни изречения с въпросителни думи	<p>Съставя въпросителни изречения с въпросителни думи (<i>кой</i>, <i>какъв</i>, <i>къде</i>, <i>кога</i>, <i>как</i>, <i>защо</i>). Познава формите за род и число на въпросителните местоимения (<i>кой</i>, <i>коя</i>, <i>кое</i>, <i>кои</i>). Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на въпросителните изречения в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Бройни числителни имена (до 100)	<p>Познава и използва бройните числителни имена. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на числителни в български език и в езика на съответната страна.</p>
Съществителни имена за националности	<p>Знае нарицателните съществителни имена за основните националности. Образува формите за род и число на съществителните за националности. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на съществителните за националности в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Втори клас – ниво А1.2. [2]	
Показателни местоимения (<i>този</i> , <i>тази</i> , <i>това</i> , <i>тези</i> ; <i>онзи</i> , <i>онази</i> , <i>онова</i> , <i>онези</i>)	<p>Разграничава отделните форми на показателните местоимения. Съгласува формите за род и число на показателните местоимения със съществителното име. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на показателните местоимения в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Лични местоимения – <i>ме</i> , <i>те</i> , <i>го</i> , <i>я</i> , <i>ни</i> , <i>ви</i> , <i>ги</i>	<p>Знае формите на местоименията - <i>ме</i>, <i>те</i>, <i>го</i>, <i>я</i>, <i>ни</i>, <i>ви</i>, <i>ги</i>. Използва правилен словоред при използване на местоименията <i>ме</i>, <i>те</i>, <i>го</i>, <i>я</i>, <i>ни</i>, <i>ви</i>, <i>ги</i>.</p>
Минало и бъдеще време на глагола съм	<p>Знае формите за бъдеще и минало време на глагола <i>съм</i> в положителна, отрицателна и въпросителна форма. Използва уместно бъдеще и минало време на глагола <i>съм</i>. Осмисля приликите и разликите между формите и употребата на времената на глагола <i>съм</i> в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Членуване на съществителното име	<p>Разпознава членувани и нечленувани форми. Замества изрази с показателни местоимения с членувани съществителни имена (<i>тази</i> книга - <i>книгата</i>). Осмисля приликите/разликите между формите и употребата на определителния член в български език и подобни форми в езика на съответната страна.</p>
Пространствени предлози (<i>в</i> , <i>на</i> , <i>до</i> ,	<p>Познава и използва уместно пространствени предлози. Осмисля приликите/разликите между формите и употребата на</p>

<i>пред, зад, над, около, срещу, между</i>)	пространствени предлози в български език и в езика на съответната страна.
Предлози за време (<i>в сряда, през октомври</i>)	Познава и използва уместно предлози за време. Осмисля приликите/разликите между формите и употребата на предлози за време в български език и в езика на съответната страна.
Бройна форма на съществителните имена от мъжки род (за неодушевени предмети – два молива, пет учебника, десет компютъра)	Познава бройната форма на съществителното име от мъжки род. Разграничава бройната форма на съществителното име от мъжки род от формата за множествено число.
Умалителни съществителни имена – обща представа	Разпознава умалителни съществителни имена. Знае някои суфикси за образуване на умалителни съществителни имена (-че, -ичка – столче, масичка).
Трети клас – ниво A2.1 [3]	
Глаголни окончания за сегашно време	Знае глаголните окончания за лице и число в сегашно време. Спряга правилно глаголи за ежедневни дейности в сегашно време. Осмисля приликите/разликите между формите за спрежение на глагола в български език и в езика на съответната страна.
Възвратни глаголи – сегашно време	Разграничава възвратните и невъзвратните глаголи. Знае разликата в употребата на частиците <i>се</i> и <i>си</i> при едни и същи глаголи (обличам <i>се</i> , обличам <i>си</i>). Употребява възвратни глаголи с правилен словоред на частиците <i>се</i> и <i>си</i> . Осмисля приликите/разликите във формите на възвратните глаголи в български език и подобни форми в езика на съответната страна.
Прилагателно име – род и число (повторение) членуване, степенуване	Познава формалните признаци за определяне рода и числото на прилагателното име. Разпознава членувани от нечленувани форми. Знае значението на частиците <i>по-</i> и <i>най-</i> . Осмисля приликите/разликите във формите и употребата на прилагателното име в български език и в езика на съответната страна.
Лични местоимения – <i>ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им</i>	Знае формите на местоименията - <i>ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им</i> . Използва правилен словоред при употребата на местоименията <i>ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им</i> .
Мъжколични числителни имена (<i>двама, трима, четирима</i>)	Отличава мъжколичните числителни имена от числителните имена за неодушевени предмети в мъжки род. Употребява правилно мъжколичните числителни имена.
Редни числителни имена – род, число, членуване	Познава редните числителни имена. Образува формите за род и число на редните числителни имена. Разграничава членувани от нечленувани форми.
Четвърти клас – ниво A2.2. [4]	
Вид на глагола – видови двойки, значение и употреба	Ориентира се във вида на глагола, разпознава видови двойки. Разбира значението на свършен и несвършен вид на глагола. Употребява уместно свършен и несвършен вид на глагола.
Бъдеще време на глагола	Образува формите з бъдеще време в положителна, отрицателна и въпросителна форма. Употребява правилно бъдеще време. Осмисля приликите/разликите във формите и употребата на бъдеще време в български език и в езика на съответната страна.
Притежателни местоимения – кратки форми	Ползва кратките форми на притежателните местоимения. Познава правилата за членуване на съществителните имена, употребени съвместно с кратките притежателни местоимения (книгата ми, млякото му)

Глаголни конструкции с да (модални глаголи) - искам да играя, мога да чета, обичам да пътувам, трябва да уча	Може да образува да-конструкции. Използва уместно да-конструкции. Осмисля приликите/разликите във формите и употребата на да-конструкции в български език и в езика на съответната страна.
Минало свършено време на глаголите – <i>ходя, говоря, работя, нося, слушам, гледам, обядвам, вечерям</i>	Образува минало свършено време на глаголите <i>ходя, говоря, работя, нося, слушам, гледам, обядвам, вечерям</i> . Употребява уместно минало свършено време. Осмисля приликите/разликите във формите и употребата на минало свършено време в български език и подобни форми в езика на съответната страна.

[1, 2, 3, 4]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

„Учебните програми по български език за обучение, организирано в чужбина“ [1, 2, 3,4] от първи до четвърти клас, регламентират въвеждането на модула „български език като втори“ език, което създава предпоставки за отчитане на спецификата на чуждоезиковата среда, в която се реализира това обучение. Изискването в процеса на обучение да се акцентира на приликите и разликите между граматиката и правописните правила в българския език с тези на официалния за съответната страна език, който българчетата изучават в местното училище, създава предпоставки за по-лесно усвояване на особеностите на българския език и за преодоляване на грешки от интерференция на двата езика. В учебните програми по български език за обучение, организирано в чужбина [1, 2, 3, 4] се регламентират равнищата на езикова компетентност и се цели постигане на аналогична степен на владение на родния български език с това на децата, живеещи в България, което е регламентирано в учебните програми по български език (общообразователна подготовка) [5, 6, 7, 8].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Учебна програма по български език и литература за I клас за обучението, организирано в чужбина. Утвърдена със Заповед РД09-4901/04.09.2017г, < <http://mon.bg/bg/2082>> (последно посещение 29.10.2018)

[2] Учебна програма по български език и литература за II клас за обучението, организирано в чужбина. Утвърдена със Заповед РД09-4901/04.09.2017г, < <http://mon.bg/bg/2082>> (последно посещение 29.10.2018)

[3] Учебна програма по български език и литература за III клас за обучението, организирано в чужбина. Утвърдена със Заповед РД№09-5365/06.20.2017 < <http://mon.bg/bg/2124>> (последно посещение 29.10.2018)

[4] Учебна програма по български език и литература за IV клас за обучението, организирано в чужбина. Утвърдена със Заповед РД09-78/22.01.2018г. < <http://mon.bg/bg/2124>> (последно посещение 29.10.2018)

[5] Учебна програма по български език и литература за 1 клас (общообразователна подготовка). Утвърдена със Заповед РД-09-1857/ 17.12.2015г. < <http://mon.bg/bg/1699>>(последно посещение 29.10.2018)

[6] Учебна програма по български език и литература за 2 клас (общообразователна подготовка). Утвърдена със Заповед РД-09-300/17.03.2016г. < <http://mon.bg/bg/1997>>(последно посещение 29.10.2018)

[7] Учебна програма по български език и литература за 3 клас (общообразователна подготовка). Утвърдена със Заповед РД-09-1093/25.01.2017г <<http://mon.bg/bg/1689>>(последно посещение 29.10.2018)

[8] Учебна програма по български език и литература за 4 клас (общообразователна подготовка) Утвърдена със Заповед РД-09-5778/22.11.2017г. < <http://mon.bg/bg/2190>>(последно посещение 29.10.2018)

[9] Халачева, Светозара, Йовка Германова. Методическо ръководство за работа с учебни програми по български език и литература, компонент „Български език“, за обучението, организирано в чужбина. < <http://mon.bg/bg/174>> (последно посещение 29.10.2018)